

Yderligere Bemærkninger om kirkelig Vielse.

Af

J. NELLEMAUN.

I min Afhandling om kirkelig Vielse i Hist. Tdskr. 5. R. I, S. 402—404 har jeg udtalt den Formening, at den nyere Retsanskuelse, hvorefter kirkelig Vielse er den eneste Maade, hvorpaa gyldigt og lovligt Ægteskab kan indgaaes, og altsaa Kjendemarket paa, om der foreligger et saadant eller kun et Concubinat, først er opstaaet i al Fald nogen Tid efter Frederik d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager af 1582. Til nærmere Belysning af det Spørgsmaal, hvornaar i Tiden mellem Ordinantsen og Christian d. 5tes Lov den nævnte Retsanskuelse om Vielses Nødvendighed er trængt igjennem, maa jeg henlede Opmærksomheden paa en Dom af Kongen og Rigens Raad af 19 Juni 1596, meddelt i V. A. Sechers i Aaret 1881 begyndte Samling af Kongens Retterthings Domme 1ste Hefte S. 113. Fru Margrethe Friis, Diderik Höckens Enke, paa hendes Datter Jfr. Sophie Höckens Vegne, sagsøgte Marine Andersdatter i Urup og hendes Søn Ulf Jeronymussen¹⁾, fordi de med et Brev af Jeronymus Höcken

¹⁾ Sophie Höcken maa som Jeronymus Höckens Broderdatter antages at have været dennes nærmeste Arving, dersom Marine Andersdatter ei kunde ansees for hans Hustru og Ulf Jeronymussen for hans ægte Søn.

vilde tilholde sig Arven efter denne, skjøndt Marine Andersdatter ei var hans ægteviede Hustru, og paastod Brevets Ugyldighed. Dette Brev, som er dateret Viborg 22 Juni 1584, gaaer ud paa, at da Jeronymus H. den Tid, han trolovede og ægtede Marine A., i Godtfolks, deriblandt hans to daværende Sognepræsters, Nærværelse havde lovet hende, at hun skulde som hans Hustru efter hans Død nyde hans Gods og Arv, og dersom Gud undte dem Børn sammen, skulde de være hans ægte Børn og Arvinger, saa bestemte Jeronymus H., da de nu havde faaet en Søn, nemlig den nævnte Ulf, at denne skulde være hans Søn og ægte Livsarving, og at hans Moder Marine A. skulde være lige god med ham i Arv efter hans Død. I Henhold til dette Brev paastod Marine A. for hende selv og hendes Søn at arve Jeronymus Höckens Løsøre og gjorde i saa Henseende gjældende, at da Mandatet (o: Fr. 11 Juni 1580) udgik til Superintendenterne, at de Adelspersoner, som havde Boelskab, enten skulde tage dem til Ægte eller skille sig ved dem, eller Superintendenten i Stiftet handle med dem efter Ordinantsen, og den Forordning blev procederet med Jeronymus H., havde han i begge Sognepræsters og Godtfolks Nærværelse ægtet hende og forskrevet hende og Barnet sit Løsøre, og da der kun var Tale om Løsøre og ikke om Jordegods, paastod hun, at den Forskrivning maatte blive ved Magt. Herimod gjordes der fra Modpartens Side gjældende, at der kun var foregaaet en Trolovelse, og til Beviis herpaa fremlagdes dels en Missive fra en af de nævnte Sognepræster, hvori det hedder, at han overværede deres Trolovelse, som de lovede at fuldkomme med det snarest, men om de siden vare viede, vidste han ikke, dels en Seddel fra Præsten i Holstebro, hvori denne bevidner, at sidste Gang, Jeronymus H. var i Holstebro, begjærede han,

at han vilde stadfæste den Ægteskabs Troløvelse, som var skeet mellem ham og Marine A. (uden at dette dog blev iværksat). Derhos gjordes ogsaa gjældende, at Brevet stred mod Frederik d. 2dens Forordning, hvori det vel formeldes, at en Adelsmand maatte give sine Ægtebørn sit Løsøre, men derimod ikke formeldes noget om, at de maa forskrive deres Bisloppersker deres Løsøre fra deres rette Arvinger¹⁾. Marine A. indvendte hertil, at Sognepræstens foran omtalte Missive stred mod Brevet, han selv i Forening med Jeronymus H. og Andre havde underskrevet, hvorimod Modparten bemærkede, at den nævnte Missive og Brevet stemmede med hinanden. Dommen kom da til at lyde saaledes: »Efter den Sags Leilighed befinde Vi fornævnte Ægteskab ikke at være den hellige Kirke og Menighed vitterlig gjort efter den christne Kirkes Indskikkelse med de Ceremonier, som dertil hører, og derfor ikke saa lovlig som sig bør; og efterdi nævnte Gavebrev er funderet paa Ægteskab, da kan det ikke komme Sophie Höcken til Hinder eller Skade paa Jeronymus H.s Arv i nogen Maade.« For ret at vurdere Betydningen af denne Afgjørelse, maa det erindres, at den ældre, med den almindelige protestantiske Kirkeret stemmende, Lære, som fremstilles f. Ex. af N. Hemmingsen i hans *Libellus de conjugio* fra 1572 (jfr. min Afhandling

¹⁾ Jeg seer ikke rettere, end at der ved disse Ord er sigtet til Frd. 19 Juni 1582 om Adelen, der tager Boelskab. Denne Frd.s Indhold kan aldeles rigtigt gjengives saaledes, at Adelsmænd, der tage uadelige Kvinder (deres Boelskab) til ægte og avle Børn med dem, kunne efterlade disse Børn, som i og for sig ere Ægtebørn, deres Løsøre, og kun ere udelukkede fra at lade dem arve deres Jordegods, og det kan ogsaa med fuld Ret siges, at Frd. af 1582 intet indeholder om, at der kan efterlades Børnenes Moder noget, eftersom den slet ikke omtaler hende. En anden Sag er, at Argumentationen fra andre Sider kan angribes, og derfor in casu ingen videre Vægt kan have.

l. c. S. 393), gik ud paa, at Trolovelse (matrimonium inchoatum) kunde fuldbyrdes og derved gaa over til at blive egentlig Ægteskab (matrimonium consummatum) ikke blot ved Vielse, men ogsaa alene derved, at de Trolovede havde kjødelig Omgjængelse med hinanden. Ordinantsen af 1582 indeholder Intet, hvorefter kan sluttes, at den heri vil gjøre Forandring; thi det, at de Trolovede skulde straffes, hvis de begyndte at samle sig uden først at have ladet sig vie sammen, er intet Beviis for, at et i borgerlig Henseende gyldigt Ægteskab jo kunde stiftes alene ved Trolovelse og derpaa følgende copula. At Ordinantsen af 1582 heller ikke, strax efter at den var udkommet, forstodes saaledes, at gyldigt Ægteskab aldrig var tilstede, undtagen hvor der forelaa kirkelig Vielse, fremgaaer yderligere af Sagen mellem Herluf Daa og Veinicke Villumsdatter og den mellem dem faldne Herredagsdom af 12 Sept. 1586, jfr. herved min Afhandling l. c. 398—399. Det er derfor en meget vigtig Forandring i Retsopfattelsen, naar den oven citerede Dom af 19 Juni 1596 maa siges at statuere, at Trolovelse ikke gaaer over til at blive Ægteskab paa nogen anden Maade end derved, at Parterne blive viede til hinanden. Det er, for at bruge et moderne Udtryk, in confesso fra Sophie Höckens Side, at Jeronymus H. og Marine A. ere blevene trolovede paa behørig Maade efter Ordinantsen, men det gjøres gjældende, at den Vielse, hvorved Trolovelsen skulde fuldbyrdes, aldrig er paafulgt, og at derfor Ægteskab ikke er kommen i Stand mellem dem, skjøndt de efter Trolovelsen aabenbart havde levet sammen i Kjønnsforbindelse og endog avlet en Søn med hinanden, og denne Opfattelse faaer Medhold i Dommen. At det ikke er nogen paa specielle Omstændigheder ved denne Sag grundet, men en almindelig principiel Afgjørelse, Dommen vil give,

synes ogsaa at maatte sluttet deraf, at den benytter saa almindelige Udtryk, som den gjør (vi befinde «fornævnte Ægteskab ikke at være den hellige Kirke og Menighed vitterlig gjort efter den christne Kirkes Indskikkelse med de Ceremonier, som dertil hører, og derfor ikke saa lovlig, som det sig bør»). Denne Herredagsdom er altsaa et Beviis paa, at den nyere Retsanskuelse om Vielses Nødvendighed til lovligt Ægteskab allerede i 1596 begyndte at gjøre sig gjældende, og der kan næppe være Tvivl om, at den, efterat have faaet den Støtte, som ligger i et kongeligt Retterthingspræjudikat, i Løbet af nogen Tid er trængt fuldstændigt igjennem. Derfor finde vi ogsaa, at J. Brochmann i hans i Aaret 1633 udkomne bekjendte Skrift *Systema universæ theologiæ* II p. 6014—15 uden Tvivl eller Betænkelighed antager, at intet gyldigt Ægteskab kan stiftes uden ved kirkelig Vielse. Paa det citerede Sted afhandler han det Spørgsmaal «An Benedictio sacerdotalis ad conjugium necessario requiritur», og han udtaler derom: «Nobis interim certum est, quod conjugium sine benedictione sacerdotali plane nullum sit», for hvilken almindelige Sætning han derefter anfører forskjellige Argumenter, hentede fra Bibelen, fra Jødernes og Grækernes Exempel m. m., Betragtninger, som fra en historisk Undersøgelses Standpunkt ere uden Værd; men hvad der har Interesse for heromhandlede Spørgsmaal, det er, at han ender sin Beviisførelse med at sige: «Qvare pie et prudenter sancivit in Constitutionibus Matrimonialibus regnorum Daniæ et Norvegiæ laudatissimæ memoriæ Rex Fredericus II, ne ulla conjugia haberentur rata, quibus sacerdotalis benedictio non intervenisset». Dette Vidnesbyrd om, at den kirkelige Vielse i 1633 blev anseet for uomgjængelig nødvendig Betingelse for gyldigt Ægteskab, er vistnok uforkasteligt, thi det kan neppe

antages, at en Mand som Brochmann skulde feile i et saadant Spørgsmaal. Men iøvrigt afgiver hans ovennævnte Ord et godt Beviis for Rigtigheden af den Bemærkning, jeg har gjort i min ofte citerede Afhandling S. 402, nemlig at den nyere Retsanskuelse om Vielses Nødvendighed ikke skriver sig fra noget bestemt Lovbud, men at der kun er foregaaet en Forandring i Opfattelsen, hvorefter man har læst de gamle Lovbud i Overensstemmelse med de nyere Forestillinger. Thi der staaer, som bekjendt, intetsteds i Frederik d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager, at Ægteskab ikke er gyldigt uden kirkelig Vielse. Naar Brochmann læser dette ud af Ordinantsen, kan det kun være, fordi han i Buddet om, at Trolovede ikke maa søge Seng sammen, førend de ere viede eller givne sammen i Kirken, og at de ellers skulle straffes og forelægges en vis Tid til at lade sig vie m. m., seer en Tilkjendegivelse om, at Ægteskabet ikke er gyldigt uden Vielse, hvilket ikke behøver at ligge i disse Ord og vistnok ikke oprindeligt har været ment med dem.

I det sidstudkomne Hæfte af nærværende Tidsskrift har Dr. A. Heise viist sin Interesse for Spørgsmaalet om kirkelig Vielse ved at henlede Opmærksomheden paa et Kongebrev af 21 Aug. 1555 for Oslo og Hammer Stifter, der er trykt i Paus's Norske Forordninger S. 315 og i Krag's Chr. III's Historie. Dette Kongebrev befaler Lehnsmændene at straffe dem, som begynde ægteskabeligt Samliv, forinden de efter den menige kristelige Skik have ladet dem i Præstens Overværelse trolove og vie for Kirkedøren, en Uskik, som benævnedes «at begynde Ægteskabet af Løsagtighed» (*incipere conjugium a libidine*). Hvad der frembyder Interesse ved dette Kongebrev, er, at det viser, at der i Norge gaves egentlige Straffebestemmelser herimod en halv Snees Aar

tidligere end i Danmark. Det er idetmindste, som bemærket i min ofte nævnte Afhandling S. 391, ikke lykkedes mig at finde noget lignende Bud for Danmarks Vedkommende førend Aaret 1566, og da det under det nævnte Aar i de Roskildske Synodaler i Ny kirkehist. Saml. II 489—90 bemærkes som »Svar paa fremsatte Spørgsmaal«, at Biskoppen dagligen arbejder paa at faa et almindeligt Kongebrev ud imod dem, som begynde Ægteskabet af Løsaagtighed, og at Præsterne »derimellem« skulle advare Folket for slige Ægteskaber, synes det at ligge nær at antage, at der dengang ikke endnu var emaneret noget Kongebrev af den Art, idetmindste for Sjællands Stift, og det tør vel formodes, da ei heller for andre danske Stifter. Men andet og mere beviser det omtalte Kongebrev af 1555 heller ikke. Det vilde være at lægge formeget ind i det, dersom man — som Dr. Heise — vilde antage, at det godtgjør en bevidst Stræben efter at gjøre kirkelig Vielse til den eneste Form for lovligt Ægteskab. En saadan legislativ Tanke er det ikke sandsynligt, at den dansk-norske Regjering allerede dengang har næret. Det vilde i al Fald, om det virkelig kunde godtgjøres, være et højst paafaldende Phænomen, da Forestillingen om, at den kirkelige Vielse var det egentlig constitutive Moment ved Ægteskabs Indgaaelse, først senere gjorde sig gjældende i den almindelige protestantiske Kirkerets Doctrin og Praxis. Det er det Naturligste og Rimeligste at antage, at den dansk-norske Regjering i 1555 har staaet paa samme Standpunkt, som den protestantiske kirkeretlige Opfattelse i det Hele stod dengang, nemlig at Ægteskabet var retsgyldig stiftet ved Parternes Overeenskomst (Trolovelsen), forsaavidt denne virkelig var at opfatte som consensus de præsenti og ikke at ansee som hemmelig, og at Vielsen kun var en efterfølgende Forkyndelse af

Ægteskabet for Menigheden, hvormed forbandtes Kirkens Velsignelse af den indgaaede Forening, jfr. herved Synodalbestemmelser af 1546 i H. Rordams Danske Kirkelove 2 H. S. 256. Det blev vel anseet for ønskeligt fra et christeligt Standpunkt, at denne Forkyndelse og Velsignelse fandt Sted, førend Ægtefællerne begyndte deres Samliv, jfr. Luthers i min Afhandling S. 382 Note citerede Udtalelse, og det kom efterhaanden dertil, at man søgte at fremtvinge saadant ved Straf, ligesom man i hiin Tid søgte ved Straf at afværge eller fremkalde saameget andet, som nu ansees for at ligge indenfor den individuelle Sædeligheds Sphære, men selve Ægteskabet stiftedes ikke ved Vielsen, og dets juridiske Virkninger vare uafhængige af den.

Naar Dr. Heise dernæst yttre: «Interessant er det ogsaa at see, hvor tidligt i Danmark-Norge Præstens Overværelse ved Trolovelsen er paabudt; i den katholske Kirke paabødes den først ved Tridentinerconciliet, men var forøvrigt en gammel Skik o. s. v.», turde det være fornødent noget noiere at belyse disse Ord, da de ellers let fremkalde Vildfarelser. Ordet «Trolovelse» har nemlig til en vis Grad forandret Betydning i Løbet af Tiden fra Reformationens Indførelse og til Frederik d. 2dens Ordinants af 1582. Efter Luthers Mening maatte Trolovelse i Almindelighed opfattes som sponsalia de presenti, hvor ikke undtagelsesviis enten en tilføiet Tidsfrist eller Betingelse gjorde det klart, at Meningen kun var at indgaa sponsalia de futuro. Den ældre Opfattelse var i Overensstemmelse hermed ogsaa her i Landet den, at Trolovelse var Ægteskab, og at Trolovede vare Ægtefolk, jfr. min Afhandling om Vielse S. 375 ff., 388—389. Men allerede N. Hemmingsen staar paa et andet Standpunkt i Skriftet de conjugio af 1572, og hans Opfattelse er den, der gjenfindes i Frederik d. 2dens Ordi-

nants af 1582 og i Christian d. 5tes Lov, jfr. min Afhandling S. 392—393. Herefter er Trolovelse i dens her sædvanlig forekommende Skikkelse at betragte som sponsalia de futuro og ikke de præsenti, og derfor er Trolovelsen ikke selve det fuldbyrdede Ægteskab (*matrimonium consummatum*), men kun en Begyndelse dertil (*matrimonium inchoatum*). Trolovelse er vistnok mere end et slet og ret *Pactum de ineundo matrimonio*, der blot falder ind under og bedømmes efter almindelige Contractsregler; den er et religiøst-sædeligt Retsforhold, ifølge hvilket Parterne ere bundne til hinanden ved et objectivt, over deres Villie staaende Baand, der vel ikke er saa stærkt som det af et fuldbyrdet Ægteskab flydende, idet det lettere indrømmedes Trolovede at skilles end Ægtefolk, men dog heller ikke kan løses efter Behag, blot fordi begge Parter ere enige derom. Men iøvrigt træder efter denne Opfattelse Forskjellen i Retsvirkningerne mellem Trolovelse og Ægteskab meget skarpt frem paa mange Punkter. Thi saalænge Trolovelsen ikke er fuldbyrdet, indtræde ikke de formueretlige Virkninger af Ægteskab (det partielle Formuefælledsskab), Fæstemanden har ikke blot som saadan Værgemaal eller Husbondret over Fæstemøen, og — hvad der i denne Forbindelse er det vigtigste — de Trolovede ere vel pligtige at holde hinanden deres Tro, og kjødeligt Samkvem med andre er Hoer, men den ene har ikke, blot i Kraft af Trolovelsen, nogen Ret til at kræve ægteskabeligt Samliv af den anden, saaledes at f. Ex. Vægning herved skulde være at ansee som desertio, hvorimod saadan Sammenflytten meget mere er forbudt under Straf. Paa denne Forskjellighed i Begrebet Trolovelse maa man være opmærksom, naar man rettelig vil forstaa Betydningen af de Bestemmelser, der knytte sig dertil. Man maa gjøre sig klart, om man har med spon-

salia de futuro eller med sponsalia de præsenti at bestille. Og denne Bemærkning gjælder baade Forskjellen i Tid og i Rum. Det er saaledes en meget vildledende Udtalelse, naar Dr. Heise uden videre Forklaring siger, at Præstens Nærværelse ved Trolovelsen for den katholske Kirkes Vedkommende paabødes ved Tridentinerconciliet. Thi de fleste Læsere ville heraf faa det Indtryk, at Tridentinerconciliet paabød, at sponsalia de futuro, altsaa det, som Frederik d. 2dens Ordinants og Christian d. 5tes Lov kalder Trolovelse, skulde indgaaes for Præsten; men dette er paa ingen Maade Tilfældet. Tridentinerconciliets berømte Ord i Decretum de reformatione matrimonii af 11 Novbr. 1563 »Qui aliter, quam præsente parochō, vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos Sancta Synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et hujusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos præsenti decreto irritos facit et annullat«, angaa alene sponsalia de præsenti, altsaa hvad vi kalde Ægteskabs Indgaaelse. Hvad angaaer sponsalia de futuro, er det derimod en Eiendommelighed ved den katholske Kirke i Modsætning til den protestantiske, at den hverken før eller efter Tridentinerconciliet har fastsat nogen bestemt Form for Indgaaelsen deraf. I denne Henseende skal henvises til Pave Benedict d. 14des Referater angaaende Fortolkningerne af Tridentinerconciliets Beslutninger, meddelte af E. L. Richter i hans Udgave af Canones et Decreta Concilii Tridentini, Lipsiæ 1853, navnlig S. 221: »Sancta Congregatio sæpius declaravit, sponsalibus per verba de futuro contrahendis nullam formam præscripsisse Concilium, ideoque eo modo contrahi posse, quo poterant ante ipsum Concilium,« og S. 222, hvor det hedder: »Petiit archiepiscopus Bracarensis, ut pro evi-

tandis fraudibus in sponsalibus constitueretur, sponsalia in futurum per publicam tantum scripturam probari debere. Quibus tamen precibus Sancta Congregatio non esse annuendum censuit (26 Jan. 1715)*. Det sees altsaa, at Kirken, efter som før Conciliet, ikke foreskrev nogen bestemt Form for sponsalia de futuro, og at endog et Forslag om paa et enkelt Sted at indføre en saadan (Notarialact) afvises. Vende vi os til vore egne Forhold, maa det fremhæves, at naar Ordet Trolovelse forekommer i Tiden mellem Reformationens Indførelse og Ordinantsen af 1582, er det nødvendigt at see nøie til, om dette Ord bruges i den oprindelige Betydning af consensus de præsenti, altsaa Ægteskab, eller om det bruges i den senere udviklede Betydning af sponsalia de futuro, hvorved forudsattes, at en senere consumerende Act (Vielse eller copula) maa komme til for at danne fuldbyrdet Ægteskab. I det Hele taget kan det vistnok antages, at Ordet Trolovelse i den første og største Deel af dette Tidsrum, i Overeensstemmelse med Luthers Mening, betyder consensus de præsenti eller Ægteskab, men henimod 1582 trænger den anden Opfattelse, bl. a. paa Grund af N. Hemmingsens Auctoritet, igjennem. I Forbindelse hermed bliver at bemærke, at Overgangen fra den ene til den anden af de nævnte Betydninger selvfølgelig ikke er skeet med et Slag eller paa en bestemt Dag og Datum, men efterhaanden, og det kan derfor ikke forundre, at der i Overgangsperioden jævnlig forekommer en vis Uklarhed og Tvetydighed i Ordets Brug. Naar disse Bemærkninger haves i Minde, vil man vistnok komme til det Resultat, at Trolovelse i Kongebrevet af 21 Aug. 1555 betyder consensus de præsenti : Ægteskab. At dette paa den Tid var den herskende Opfattelse, synes at bestyrkes ved de nogle Aar senere Forhandlinger i Consistorium an-

gaaende Mag. Iver Bertelsens Sag fra Aaret 1567, under hvilke N. Hemmingsen udtaler, at »Folk, som hinanden have trolovet og derover har været Vidnesbyrd og Beviisning, og de have givet hinanden Fæstensfæ, de Folk er Ægtefolk for Gud og Verden«, jfr. min Afhandling S. 389. Et Exempel paa, hvorledes man undertiden var i Vilderede med Ordets Brug, afgiver netop det af Dr. Heise anførte Citat angaaende Synoden i Kjøbenhavn Mai 1555, thi i det bruges Ordet Trolovelse i samme Aandedrag om to forskjellige Ting, nemlig først om Trolovelsen »udi Fæstensøl«, ved hvilken Præsten ikke maa indtage nogen anden Stilling end at være Vidne — hvilket aabenbart er sponsalia de futuro —, og dernæst om den derefter følgende Trolovelse, ved hvilken Parterne gives sammen for Kirkedøren, og hvor Præsten optræder handlende, nemlig som den, der giver Parterne sammen — hvilket aabenbart er consensus de præsenti eller Ægteskab. Efter Ordinantsen af 1582 derimod maa Ordet Trolovelse antages udelukkende at betyde sponsalia de futuro og ikke andet. Hvad jeg har at bemærke ved Dr. Heises Notits, er altsaa det, at der maa skjelnes imellem de forskjellige Betydninger, hvori Ordet Trolovelse til de forskjellige Tider bruges, og at det derfor er to forskellige Spørgsmaal, der maa holdes vel ude fra hinanden, om og hvorledes Præsten medvirkede ved sponsalia de futuro, og om og hvorledes han medvirkede ved sponsalia de præsenti eller den egentlige Ægteskabsindgaaelse. Kun dette sidste vedkommer Spørgsmaalet om den kirkelige Vielses Nødvendighed.